

«Тільки слово торує слід...»: екзистенційні мотиви та ідеалістичний світогляд у ліриці Є. Сверстюка

У статті йдеться про посмертну поетичну збірку Євгена Сверстюка «Писані синім крилом», обриси її предметно-образного світу. Мета дослідження – виділити провідні екзистенційні мотиви та простежити їхню еволюцію, виявити найхарактерніші риси поетичної техніки. Від початку в ліриці Є. Сверстюка не було жодних слідів радянських ідеологічних догм та жодних «прорадянських» мотивів. Це лірика філософська, інтелектуальна, позначена ідеалістичним спрямуванням. Провідними темами віршів є мотиви часу та минулості всього людського. Вони насичені образами, що стали знаковими для творчості українських шістдесятників і нині становлять частку літературного портрета покоління. Провідними в образно-стильовій палітрі є інтертекстуальна насиченість, патріотичний пафос, розважливі та вдумливі інтонації самоаналізу ліричного суб'єкта. Поетика віршування змінювалася: від класичного вірша до верлібрової техніки. Незмінними залишалися дорогі для автора цінності, на першому плані – офірне служіння ідеалові вільної людини, поклоніння Матері, відданість Слову, що втілює Дух у недосконалому людському світі.

Ключові слова: лірика Євгена Сверстюка, андеграундна українська поезія, екзистенційні мотиви, знакові образи, інтертекстуальність, ідеалістична спрямованість.

Постановка проблеми. Поетична творчість Євгена Сверстюка – найменш відома широкому загалові частина його спадщини. Оpubлікована невдовзі по його смерті єдина поетична книга «Писані синім крилом» (упорядкована Оленою Голуб) увібрала не все, що передбачалося: нема перекладів, про які пише в післямові Раїса Лиша [1, с. 243], нема переданої із заслання і втраченої поеми «Дзвони», про яку автор розповідав Василеві Овсієнку в інтерв'ю наприкінці грудня 1999-го – на початку січня 2000 року [6]. Однак хай і неповна та видана без необхідних для науковця коментарів, збірка значно полегшує можливість почути ліричний голос видатного письменника й діяча, чия присутність в «іменному каноні шістдесятництва» безсумнівна, і робить можливим вписати його «профіль» (Л. Тарнашинська) [10, с. 61; 11] у поетичний портрет покоління. Порівняно з іншими діячами цього руху, менш відомим є хіба поетичний доробок Василя Лісового, теж опублікований посмертно [2, с. 530-612]. До речі, зі Сверстюковим у ньому чимало схожого – тематика, світогляд, образні мотиви, настрої, навіть поетична техніка, і це вочевидь не випадково. Наразі важливо ввести цей спадок у поле уваги

дослідників української літератури, для яких рецептивний дискурс шістдесятництва залишається актуальним і суттєво неповним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про українське шістдесятництво упродовж років незалежності писали авторитетні критики й дослідники: Віктор Іванисенко, Георгій Касьянов, Марко Павлишин, Михайлина Коцюбинська, Оксана Пахльовська, Людмила Тарнашинська, Віталій Табачковський, Тамара Гундорова, Олексій Зарецький, Ніла Зборовська й ін. Постать Євгена Сверстюка постійно присутня в цьому дискурсі, однак, у супереч висловленій Л. Тарнашинською тезі про переважну «персоналізовану» масу літературознавчих досліджень, не всі іменні сторінки достатньо вивчені. Це стосується насамперед поетів-табірників старшого покоління та деяких із середньої генерації. Зокрема про лірику Є. Сверстюка відгуки не з'являлися, крім давньої рецензії Якова Сусленського на публікацію (в емігрантській «Сучасності» 1982 р.) переданих із Пермського концтабору 389/36 окремих віршів.

Формулювання мети (постановка завдання). Мета нашого дослідження – окреслити предметно-образний світ поетичної збірки «Писані синім крилом», виділивши провідні екзистенційні мотиви та простеживши їхню еволюцію; виявити найхарактерніші риси поетичної техніки.

Виклад основного матеріалу. Сам автор скромно оцінив свою лірику як таку, що належить минулому, адже писалася переважно в таборі та на засланні: «...коли витягуєш зі схованки зошит, якого не знайшли при обшуку, то вже, як сказав поет, “перележана куля не свище”. <...> Нині є багато рукописів, які мало що говорять, певно, набагато цікавішою була б розповідь, як вони писалися в ті часи і як переходувалися або як завуальювалися “під переклад” з якогось автора, чиє ім'я могло діяти заспокійливо. Тепер загубилося саме поняття переслідування за слово чи полювання на слово» («Передне слово автора», 2007) [8, с. 7-8]¹.

¹ Надалі в тексті вказуємо лише сторінку за вказаним виданням.

Навіть якщо погодитися, що сенсаційність публікації втрачена, усе-таки поезія живе за іншими законами, ніж газетні сенсації, отож «слово залишається, якщо воно було наповнене кров'ю серця. І підтекст залишається, коли за словом була глибина тривоги. <...> Це і спонукало кинути жмуток віршів на вітер часу» [там само, с. 8]. Відгукнуться критики на пізню появу поетичної книжки чи ні, а перед істориками літератури постає завдання: бачити картину недавнього історичного минулого літератури якомога повнішою і детальнішою. І різнобічний талант Євгена Сверстюка з його ідеалістичним ставленням до Слова не обминути: *«Всупір сірим знанням маруд / Всі прогреси скриплять і труть, / Тільки слово торує слід – / Віра в чудо рятує світ»*, – писав він на засланні (*«Він нам світить вже стільки літ!..»*, 1982) [с. 112].

Загалом ця невелика книжка, судячи зі змісту, задумана як підсумок поетичної творчості відомого діяча-дисидента, хоча не містить необхідних для науковця коментарів: що й коли видавалося раніше, що публікується вперше, з яких джерел тощо. Однак еволюцію індивідуального поетичного стилю вже можна зрозуміти, позаяк більшість віршів датовані та поділені на розділи відповідно до етапів авторської біографії: *«З зеленого шуму (1948-1960-і)»* (Я. Сусленський стверджував, що може *«достеменно вказати місце, де Сверстюк народився як поет – у ШІЗО»*, тобто у штрафному ізоляторі *«пермського табору число 36»*, де частенько відбував покарання [9, с. 40]; як бачимо, рецензент помилився), *«1972»* (рік арешту та слідства; виділено цикл *«Дружині й доньці»*), *«1973-1979»* (табірні роки), *«1980-і»* (роки заслання – з лютого місяця 1979-го до жовтня 1983-го [5, с. 640]²) та *«1980-і (продовження)»* – тричі повторена назва розділів із виділеними циклами поemat *«Мамі»*, *«Валерію Марченку»* та *«Василеві Стусові»*; найменший розділ *«1990-і»* вміщає всього два вірші. Завершують книгу п'ять поем: *«Білий вітрильник»*, 1981;

² У біографічних джерелах наразі нема чіткого датування багатьох подій із життєпису Є. Сверстюка. Він вказував приблизний строк повернення: *«Я повернувся до Києва під час суду над Валерієм Марченком»* [7, с. 191]. Другий суд над Валерієм Марченком відбувся 13 березня 1984 року, але його арештовано 21 жовтня 1983 року, через що з Є. Сверстюком вони розминулися і вже ніколи не зустрілися – Валерій невдовзі загинув, відбуваючи повторний термін ув'язнення.

«Волинь», 1984; «Гоголь» – без датування; «Достоевський», 1979; «Франко», 1981.

Датування підтверджує відому тезу стосовно тюремно-табірної поезії: в екстремальних умовах вірші створюються доти, доки існує потреба звернення поетичним словом, як молитвою, до Бога, коли людина стикається з найсуворішими випробуваннями. І саме в таких умовах творилася спадщина більшості табірників, про яку можна сказати поетичними словами Є. Сверстюка, що відсилають до Кобзаря та Біблії водночас: *«І стало Слово світлом / Посеред ночі й тьми. <...> А дивний геній, схожий / На нас, а більш на них, / Поставив на сторожі / Закутих і німих. <...> Наш світ мине, як день. / Мине і світу слава. / Та Слово – не мине»* («Найперше було слово...», 1977) [с. 46].

Підтверджується ще один відомий факт: в умовах тюрми й табору вірші писали (а частіше – складали в умі та запам'ятовували своє й чуже) чимало людей, які за інших умов не взяли б за це, бо не вважали себе поетами або взагалі не були прихильними до поезії. Не вважав себе поетом і Є. Сверстюк, як не бачили в ньому поета його близькі друзі, що ввело в оману рецензента-співтабірника: «Вийшовши з ПКТ [аббревіатура від офіційного вислову «приміщення камерного типу», тобто внутрішня тюрма у таборі – Н. К.], я особисто познайомився з Євгеном Олександровичем. Олесь рекомендував мені його як літературного критика, педагога й психолога. Ні Олесь, ні Олекса Резніков, ані хто інший не характеризував його як поета» [9, с. 38]. Через те й ішлося в рецензії переважно про обставини передачі віршів на волю та про Сверстюкові переклади з англійської.

У пізніх інтерв'ю, які нині склали основу мемуарної книги «Невже це я?», Євген Олександрович пояснював появу своїх віршів в емігрантських публікаціях (зокрема у збірці «Поезія з-за колючих дротів» (Мюнхен, 1978 [4]) прозаїчними обставинами та потребою збереження історичної пам'яті. Щаслива нагода передати вірші за кордон випала завдяки приятельським стосункам із табірником-євреєм Юрієм Вудкою, який зберіг тексти в пам'яті, а згодом, уже в

Ізраїлі, перекладав на іврит та сам видавав їх: «Він запропонував вивчити напам'ять кілька моїх віршів – йому достатньо було два рази прочитати вірш, аби його запам'ятати. Я дав йому зошити, він вибрав собі кілька. <...> Замість двох віршів він вивчив, здається, 16. Потім вийшов на людей, які видали ці тексти. <...> Більш об'єктивну картину [табірної дійсності – Н. К.] дали б щоденникові записи. Але жадний щоденник під час обшуку не міг уціліти. І жадний лист щоденникового характеру не міг пройти крізь цензуру. Боротьба з історичною пам'яттю, із родовою пам'яттю і взагалі з пам'яттю минулого було важливим елементом тієї системи, яка монополізувала право на людське життя і на людську свідомість» [7, с. 272].

Підкреслена Сверстюком закономірність в існуванні радянської спільноти пояснює головне в його світогляді, як наслідок – в образному світі збірки. Провідними темами її віршів є мотиви часу та минулості всього людського, варійовані практично від першої до останньої сторінки. Показово, наскільки цими темами переймався зовсім молодий чоловік задовго до випробувань ув'язненням, що, за логікою радянських репресій, не лише мусило перервати зв'язок із минулим і сьогоденням, але й відібрати в репресованих право на майбутнє, «стираючи» їх із життя. Потреба писати вірші значною мірою реалізувалася у Сверстюка як потреба протистояти цій злочинній логіці; будучи на волі, він не мав наміру друкувати їх.

У найраніших віршах ліричний герой, романтик та ідеаліст («... *Чи це лиш уяви романтика витвір пустий, / Але тільки з тобою хвилинами все забував я...*» – «Хай ми близькими зовсім...», 1952 [с. 13]), почувається незмінно самотнім («*Я один, як у полі вітряк...*» – «У шкільному клясі», 1952 [с. 13]), згадує минуле не інакше, як із тугою («...*І чари, і щемі наводить / дитяча тужлива жага*» – «І досі і кличе, і манить...», 1949 [с. 11]), а в майбутнє дивиться без будь-яких ілюзій, притаманних молодості: «*Як в холоднім світі і пустельнім / Все чужим в моїх очах стає...*» («Матері», 1948) [с. 10]. Очевидним є екзистенційно-трагічне авторське світовідчуття, що згодом буде посилюватися в роки тісної співпраці з шістдесятницьким рухом, про

екзистенціалістську філософську основу якого («неусвідомлений екзистенціалізм»), за висловом Л. Тарнашинської [12]) нині чимало написано.

У мемуарній книзі «Невже це я?» знаходимо цілком вичерпне пояснення недопустимого в легально друкованій радянській ліриці 1940-1950-х «песимізму», увібраного з літературних впливів та традиції свідомістю юнака, який виріс на залитій кров'ю Волині: «Мої шкільні роки були похмурі не тільки тому, що сонце заступали обставини сталінського режиму. Репресії, облави, обшуки, розкуркулення, колективізація, хлібоздачі... <...> У моїй шкурі домінували Байрон, Лермонтов, Достоевський. <...> Дуже ризиковано давати юнакові таких наставників. Лермонтова я знав майже напам'ять. <...> Деякі вірші Лермонтова я перекладав, щоб позбутися їхнього впливу. Одне слово, я був підготовлений до сприймання Ніцше. Ідея надлюдини мені імпонувала значно більше, ніж ідея “служіння партії і народові”. Щоправда, ідея української волі мене мучила й ніколи не відпускала. <...> Звісно, я читав доступні тоді твори українських письменників. Вони вчили людяности» [7, с. 87-88].

Звичайно, про репресії, облави й депортації на рідній землі, яка проступає тлом у ранній ліриці («*Рідний затишок мій, / ти у серці моїм, як рана...*» – «Знову рідний поріг...», 1960 [с. 19]), молодий поет ні словом обмовитися не міг – таких слів і понять у тодішній суспільній свідомості не могло бути. Зате на схилі довгого життя Євген Олександрович, повертаючись пам'яттю до зловісної «атмосфери доби» своєї молодості, сказав про злигодні своїх земляків – за короткий час по Волині прокотилося чотири нищівних смерчі окупації – як про шанс для вибору. Доля формувала дисидента з відрізаного від вільного світу волинянина задовго до офіційних кадебістських звинувачень: «Це подарунок долі, коли людина має що з чим порівнювати, не виїжджаючи за кордон. <...> За тієї окупації я вчився, за іншої я навіть мав якісь привілеї. Кожна окупація також мала якісь свої переваги, давала якусь інформацію для порівняння, для зіставлення, а найголовніше – давала дух опору. <...> Адже було Берестечко... Були заарештовані хлопці, які сиділи в тюрмі, в Березі

Картузькій. Це враження з дитинства залишилося, і мода “страждати за Україну” була прищеплена вже з юних років. <...> Я сказав би, що мене за всіх тих умов рятувала орієнтація на одважніших людей, на людей порядних... <...> Може, й Байрон мав зворотний бік. Мав, але це те, що найбільше розвиває. І Достоевський також отруйний значною мірою, але я його проштудіював у дев'ятому класі середньої школи, коли дізнався, що це заборонений письменник. Усе – проти течії. Коли ти не заляканий, тебе ніхто й не доганяє – це також дуже важливо. Ти відчуваєшся вільним» [7, с. 124-125].

Передусім – вільним від нав'язаних стереотипів, що тяжіли над свідомістю багатьох його ровесників-шістдесятників у радянській Україні й нелегко зживалися – варто порівняти з ранньою лірикою Ліни Костенко чи Василя Симоненка, та навіть молодого галичанина Дмитра Павличка. Дослідниця літературного процесу 1950-1960-х років Тетяна Масловська писала про домінуюче на той час «вивільнення творчої індивідуальності від особливо одіозних ідеологічних догм» [3, с. 35]. Натомість у ранній ліриці Є. Сверстюка жодних слідів таких догм та жодних «прорадянських» мотивів немає. Зате є вірші-посвяти матері й батькові зі зрілим усвідомленням трагізму їхньої долі; і тужливе звернення до *рідних порогів* з гострим передчуттям *холоду чужого життя* («Сповідь блудного сина», 1956) [с. 17]; і передчасне прощання з *далеким дитинством* та *далекою юністю* («На кладці», 1951; «Над волинськими листами», 1952).

Останні вірші першого розділу датуються 1960-м роком; потім була, очевидно, тривала перерва в поетичній творчості, яка співпадає з найбільш активним періодом громадського життя в історії шістдесятницького руху.

Вірші переломного 1972 року нечисленні – разом із посвятами дружині та доньці їх усього вісім. Крім змін у тематиці – тюремні мотиви поодинокі вплітаються в образну палітру (*тюремні сні, клаптик неба, воронок, квадрати грат, сіра камінна клітка*), хоча саме вони формують настрій, визначають підтекст – очевидними є зміни в поезиці: вже перший вірш із позначенням «Київ, тюрма КГБ. 1972» («Дивлюсь на розп'яття...» [с. 22]) – верлібровий,

чого раніше у Є. Сверстюка не було. Надалі верлібр поступово витіснить інші віршові форми.

Упродовж цілого творчого життя віршова поетика, на нашу думку, цікавила автора значно менше, ніж те, що мав сказати: практично не зустрічаємо вишуканих, філігранно відшліфованих строф, рим, розмірів, зате чимало відступів від обраних віршових стандартних форм; на початку переважає злегка недбалий стиль віршування. Разом із тим автор тонко почував слово й шукав точних відтінків його змісту в концептуально та емоційно насиченій формі. У 1970-ті роки зростала вага інтертекстуальних зв'язків, особливо з біблійними текстами. Майже зникли розділові знаки, зате ускладнилася синтаксична структура та графічно-візуальне розміщення рядків і фрагментів-строфоїдів.

У віршах 1972 року провідними лишаються мотиви минулості днів, швидкоплинної течії часу, породжуючи тугу за вічним і справжнім у серці ліричного героя: «...не можу змиритися / з вічністю цієї істини» («Дивлюсь на розп'яття...») [с. 22]; «...чи тільки страждання безкрає?» («Матері-страдниці») [с. 23]; «Пропливе десь життя...» («Лютував перший сніг...») [с. 24]; «Тут, за умовною гранню, / Обіч від часу ріки...» («Милі Мачинко-Ліляно...») [с. 27] тощо.

Табірний і засланський періоди виявилися найбільш плідними в поетичному доробку Є. Сверстюка. Ліричний герой втратив риси колишнього молодого романтика, коли гостро відчув свою відділеність («Я був там чужий як з Марса» – «Перм», 1973 [с. 32]) від звичного плину буднів, що надалі сприйматимуться як хистке й примарне існування: «Сучасне було завжди / таким блазеньким <...> Але в кожнім сьогодні / завше був / обігрітий куточок» («Завтра тихенько стукає у вікно...», 1980) [с. 77]; «На вікнах фіранки / на столі скатерть / у вазонках квіти / і починаєш вживатися / і вже починаєш забувати / що це тільки експозиція / до невідомого акту» («Teatrum mundi (Театр світу)», 1983) [с. 159]. Тематика й віршова поетика стали розмаїтими, поетична вправність зросла, підтексти поглибилися завдяки густій

інтертекстуальній насиченості. Як поет-філософ, Сверстюк у віршах цього періоду стоїть нарівні з кращими поетами своєї генерації – Л. Костенко, В. Стусом, М. Вінграновським, І. Світличним.

З'явилися образи, які визначили коло поетичних персонажів довкруги ліричного суб'єкта і нині сприймаються як безцінний вклад у символічний портрет доби, що вже відійшла в минуле. Сервантес зі своїми Дон-Кіхотом та Санчо Пансою: «Сервантес» (1974), «Власне хто був той ідальго...» (1978). Тарас Шевченко: «Шевченко», (1977), «До 22 травня» (1981). Григорій Сковорода: «Твій образ – промінь згаслий, біль і пам'ять...» (1977). Старші в'язні-українці з УПА, приречені тоталітарною владою на довічне вмирання в ГУЛАГУ: «Їдуть додому вмирати...» (1976), «Ми все-таки зустрілись...» (1978), «Море хиталось...» (без дати). Сучасники-дисиденти: Алла Горська й Василь Симоненко («Реквієм», 1975); Зорян Попадюк («Несуть своє серце, тепло...», 1976); Валерій Марченко, Василь Стус, Світлана Кириченко, Ліна Костенко, котрі стали не лише адресатами численних посьвят (ті, хто був «на волі», заради конспірації здебільшого позначені ініціалами), але й втіленням обличчя доби. Зболена Мама на далекій Волині (автор писав це слово з великої літери) й алегоричні Віра – Надія – Любов як уособлення морального імперативу покоління: «...показує на хрест / *НЕСИ ДОКИ ЗДОЛАЄШ / І ДОКИ Й НЕСТИМЕШ / ДОТИ ЖИТИМЕШ* <...> *РОЗДАЙ СЕБЕ / І ДОКИ РОЗДАВАТИМЕШ / ДОТИ ЖИТИМЕШ* <...> *СВІТИСЬ ПОПРИ ВСЕ / ДОКИ СВІТИТИМЕШ / ДОТИ ЖИТИМЕШ*» («Віра – Надія – Любов», 1982) [с. 136; виділення авторське]. У цьому ряду й герої поем: лейтенант Шмідт, Достоевський, Франко, Гоголь... Р. Лиша сприймає густо населений знаковими персонажами поетичний світ Сверстюка як «глибоку атмосферу асоціативного спілкування», де «екзистенція людини засвітилась неповторним прозрінням істини» [1, с. 246].

Присутність *інших* у художньому світі будь-якого автора породжує діалогізм поетичного слова. У ліриці Є. Сверстюка це засаднича риса: його поетичне слово завжди звернуте до когось, хто сприймається не як формальний

адресат, а як повноправний співбесідник – однодумець чи опонент. Тому Сверстюкова лірика інтелектуально насичена, її стрижневий внутрішній конфлікт становлять колізії вибору між концептами духовних цінностей: ідеальне протиставлене приземленому, альтруїстичне – корисливому й егоїстичному, свідома жертвність – зраді. Вибір як найважливіша екзистенційна категорія зазначений уже при перших кроках у лабіринті життєвих доріг *блудного сина* («Сповідь блудного сина», 1956) [с. 17] – одне з перших символічних уособлень ліричного героя стало знаковим серед інших концептів-міфологем Сверстюкової спадщини – й повторювалося не раз. Образ асоціює з численними символами, переважна більшість яких мають біблійне походження: Христове Розп'яття («Таємні знаки людської долі...», 1983), Христова чаша («Хвилі радості – дні розплати...», 1977), пекельні кола («Коло останнє», 1979), шлях на Голготу («За рікою», 1977), страждання Богоматері («Сікстинська мадонна», 1979; «Волинська Богоматір», 1983) тощо. Повсякчас життєвий вибір у Сверстюкових протагоністів ідеалістичний і самоспалювальний.

Пізніше Є. Сверстюк назве своїх сучасників-ідеалістів – *засвічених офірним огнем* («Звичайна людина», 1978)³ – *святими нашого часу* («Я вірю в людину...», 1983) [с. 152] – і це один з найважливіших лейтмотивних образів збірки: *«святих ніколи не видно // а вони знов усе починають спочатку // сіють на витоптану землю вічні зерна // підіймають і животворять / затоптане слово // засновують нову святиню / край битого шляху // підіймають на плечі хрест / кинутий на дрова // і великі істини утверджують життям»* («До святих на землі (Пс. 15,3)», 1984) [с. 170].

Їм протистоять антигерої, яких теж чимало – від євангельського Юди (асоціації із цим знаковим образом – у «Різдвяному вірші» 1980, «А може Юда

³ Образ-лейтмотив «жертва / офіра» повторюється у тій самій словесній формулі – *обличчя засвічене офірним вогнем* – у вірші 1979 р. «Ідеї» [с. 70] та в численних варіантах: *«Ми покоління приречених / світити самоспаленням / крізь безоку ніч»* («Минають наші роки...», 1980) [с. 76]; *«І чиста сила офіри»* («Різдвяний вірш», 1980) [с. 84]; *«Вас одержимих / охоплених жаром // Сповнених жалю любові і болю»* («У щедрий вечір», 1982) [с. 105], *«Святі нашого часу / десь безіменно освітлюють дорогу ближньому»* («Я вірю в людину...», 1983) [с. 152], *«Син мав загинути за нас і воскреснути для нас»* («Таємні знаки людської долі...», 1983) [с. 158]; *«долю твою пущено в гру <...> І роковано на зруб // Без тями про вічну істину // що зерно кинуте в землю / дає плід»* («Останній лист Валерієві Марченкові», 1984) [с. 168] тощо.

продав зі страху...» 1981, «Вони будуть прислухатися і придивлятися до вас...» 1982 та ін. текстах) до реальних сучасників, хоча подеколи й названих завуальовано: «А от вам для розваги – про “лікаропоета”» (1974) [с. 41]. Антиподом *лицарів честі* («Вам кому рокувала доля...» [с. 180]) став недавній учасник шістдесятницького *свята надій* І. Драч у вірші-пародії, та ще й названий у множинній формі: «*В Сибір летимо*”. Я і пару Кирил. / Летим у Сибір. / Комфортабельно, зручно. <...> Вже трагедій нема, / Коли навіть з власною смертю змирились» («І. Драч», 1974) [с. 33-34]. Пародії адресовані й Б. Олійникові (три вірші під рубрикою «Додаток до віршів Б. Олійника»). Їхня тонка іронія тим дошкульніша, що текст безпомилково відсилає до адресата, використовуючи його ж стильову палітру: «*Вийду за ворота вічним парубком – / Парубкізм нині саме в масть! / Будуть всі шептатися: “Став начальником, / Виліз... можна сказати – власть!”*» («Гей!», 1976) [с. 42].

І знову найчастіше повторюваний та варійований мотив – плин часу, плин життя: «*однесла мене бистра вода*» («Як далеко мене занесло...», 1979) [с. 69]; «*пропливає час поглинає нас / і шалено наш глобус мчитьсья*» («Цей гумовий сфінкс як на сніні пес...», початок 1980-х) [с. 74]; «*А кожен рік відносить / шмат мого острівця / у темне море*» («Рік почався...», 1982) [с. 109]. Життя неодмінно змушує людину шукати в нім сенсу, ставить перед важким вибором, заганяє в пастки («*Час таємні і явні пастки / Розметав нам – усім на виріст*» – «Генета часу», 1982 [с. 142]), вигранює стражданнями людську душу й загартовує чи перемелює її в жорнах випробувань: «*Одгриміли як жорна літа*» («Мерзлоти у снігах самоти...», 1983) [с. 143]; «*Не добувши п'ятнадцяти чорних, / Понад темний тунель і шмон, / Де ревуть ненаситні жорна...*» («Я прийду на Свят-Вечір між люди...» – з посвятою «Василеві Стусові», 1986) [с. 175].

«*Найдорожче в людини Час*», – афористично визначив Є. Сверстюк, опинившись за в'язничними мурами («Знов та камера знов ті стіни...», 1975) [с. 38], і це було важливе усвідомлення зрілої людини на порозі піввіку, хоча, на перший погляд, неочікуване в умовах, коли найдорожчою мала би бути

свобода. Але внутрішню свободу, на його переконання, ніхто не може забрати, поки людина не зламана – не відреклася від своїх ідеалів під зовнішнім тиском, – байдуже, на волі чи за колючим дротом. І ліричний герой не проклинає, а благословляє час – *«Богом дарований / День мого життя / День для посіву / добрих зерен»* («Благословенний день...», 1982) [с. 113].

Висновки. Лірика Є. Сверстюка цінна не лише як документ своєї доби та біографії визначного діяча-дисидента. Вона насичена образами, що стали знаковими для творчості українських шістдесятників і нині становлять частку літературного портрета покоління. Це вже невід’ємна складова колективної міфологізованої свідомості, що утверджує його образ у нашій культурі та впливає на формування сучасної самосвідомості українства. Від початку в ліриці Є. Сверстюка не було жодних слідів радянських ідеологічних догм та жодних «прорадянських» мотивів. Його лірика філософська, інтелектуальна, позначена ідеалістичним спрямуванням. Провідними в образно-стильовій палітрі є інтертекстуальна насиченість, патріотичний пафос, розважливі та вдумливі інтонації самоаналізу ліричного суб’єкта. Поетика віршування змінювалася: від класичного вірша до верлібрової техніки. Незмінними залишалися дорогі для автора цінності, з яких на перший план стали офірне служіння ідеалові вільної людини, поклоніння Матері, відданість Слову, що втілює Дух у недосконалому людському світі.

Список використаних джерел

1. Лиша Р. «Кордон при офіційній варті...» / Раїса Лиша // Сверстюк Є. О. Писані синім крилом / Євген Сверстюк ; упоряд. Олена Голуб. – К. : ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2015. – С. 243-249.
2. Лісовий В. Спогади. Поезії / Василь Лісовий ; упоряд. Н. Вельбовець, В. Лісова, Л. Туровець-Лісова. – К. : Смолоскип, 2014. – 664 с.+80 іл.
3. Масловська Т. Ще раз про шістдесятництво / Тетяна Масловська // Слово і час. – 1999. – № 11. – С. 33–37.
4. Поезія з-за колючих дротів: слово репресованих Москвою українських поетів. – Мюнхен : Шлях перемоги, 1978. – 183 с.
5. Рух опору в Україні: 1960-1990 : енциклопедичний довідник / гол. ред. Осип Зінкевич ; передм. О. Зінкевича, Олеся Обертаса. – Вид. 2-е, доп. – К. : Смолоскип, 2012. – 894 с.+64 іл.
6. Сверстюк Євген Олександрович: автобіографічна розповідь «Портрет на осінньому плесі» [26.12.1999, 9.01.2000; липень – листопад 2005] [Електронний ресурс] / Євген Сверстюк, Василь Овсієнко. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1154700810> (2.02.2016).

7. Сверстюк Є. О. На полі чести : у 2 кн. Кн. 1 : Невже то я? / Євген Сверстюк ; упоряд. Олексій Сінченко. – К. : ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2015. – 368 с.+ 96 с. іл.
8. Сверстюк Є. О. Писані синім крилом / Євген Сверстюк ; упоряд. Олена Голуб. – К. : ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2015. – 256 с.
9. Сусленський Я. Табірна творчість Євгена Сверстюка / Яків Сусленський // Сучасність. – 1982. – Ч. 4-5. – С. 36-45.
10. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: аберация явища у постмодерному прочитанні / Людмила Тарнашинська // Слово і час. – 2006. – № 3. – С. 59-71.
11. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти) / Людмила Тарнашинська ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К. : Смолоскип, 2010. – 630 с. : іл.
12. Тарнашинська Л. Шістдесятництво: філософія покоління як «публічна свідомість» / Людмила Тарнашинська // Сучасність. – 2005. – № 4. – С. 105-117.

References

- Lysha R. «Kordon pry ofitsiinii varti...» [“A border is at an official guard...”]. In: *Sverstiuk Ye. O. Pysani synim krylom* [Written with a blue wing]. Kyiv, 2015, pp. 243-249. (in Ukrainian).
- Lisovyi V. Spohady. Poezii [Remembrances. Poetries]. Kyiv, 2015, 664 p. (in Ukrainian).
- Maslovska T. Shche raz pro shistdesiatnytstvo [Once again about representatives of the 1960s generation]. In: *Slovo i chas*, 1999, no. 11, pp. 33-37. (in Ukrainian).
- Poeziia z-za koliuchykh drotiv: slovo represovovanykh Moskvoiu ukrainskykh poetiv [Poetry out of prickly wires: word of Ukrainian poets which were repressed by Moscow]. Munich, 1978, 183 p. (in Ukrainian).
- Rukh oporu v Ukraini: 1960 1990: entsyklopedychnyi dovidnyk [Resistance movement in Ukraine: 1960-1990: encyclopedic reference book]. Kyiv, 2012, 894 p. (in Ukrainian).
- Sverstiuk Yevhen Oleksandrovych: avtobiohrafichna rozpovid «Portret na osinnomu plesi» [Sverstiuk Yevhen Oleksandrovych: an autobiographic story "Portrait at autumn smooth water surface"]. Available at: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1154700810> (in Ukrainian).
- Sverstiuk Ye. O. Na poli chesty: u 2 kn. Кн. 1: Nevzhe to ya? [On the field of honour: in 2 books. Book 1: Really am this I?]. Kyiv, 2015, 368 p. (in Ukrainian).
- Sverstiuk Ye. O. Pysani synim krylom [Written with a blue wing]. Kyiv, 2015, 256 p. (in Ukrainian).
- Suslenskyi Ya. Tabirna tvorchist Yevhena Sverstiuka [Camp work of Yevhen Sverstiuk]. In: *Suchasnist*, 1982, no. 4-5, pp. 36-45. (in Ukrainian).
- Tarnashynska L. Ukrainske shistdesiatnytstvo: aberatsiia yavyshcha u postmodernomu prochytanni [Ukrainian representatives of the 1960s generation: aberration of the phenomenon in the postmodern reading]. In: *Slovo i chas*, 2006, no. 3, pp. 59-71. (in Ukrainian).
- Tarnashynska L. Ukrainske shistdesiatnytstvo: profili na tli pokolinnia (istoryko-literaturnyi ta poetykalnyi aspekty) [Ukrainian representatives of the 1960s generation: profiles on a background a generation (historical-literary and poetical aspects)]. Kyiv, 2010, 630 p. (in Ukrainian).
- Tarnashynska L. Shistdesiatnytstvo: filosofii pokolinnia yak «publichna svidomist» [Representatives of the 1960s generation: philosophy of generation as "public consciousness"]. In: *Suchasnist*, 2005, no. 4, pp. 105-117. (in Ukrainian).

Аннотация

Колошук Н. Г. «Только слово прокладывает след...»: экзистенциальные мотивы и идеалистическое мировоззрение в лирике Е. Сверстюка. В статье идёт речь о посмертном поэтическом сборнике Евгения Сверстюка «Писаны синим крылом», очертаниях его предметно-образного мира. Цель исследования – выделить ведущие экзистенциальные мотивы и проследить их эволюцию, выявить характерные черты поэтической техники. С

самого начала в лирике Е. Сверстюка не было ни следов советских идеологических догм, ни «просоветских» мотивов. Это лирика философская, интеллектуальная, обозначенная идеалистическим мировоззрением. Ведущими мотивами стали мотивы времени и зыбкости человеческого существования. Стихи насыщены образами, которые стали знаковыми в творчестве украинских шестидесятников и ныне составляют неотъемлемую часть литературного портрета поколения. Главными в образно-стилистической палитре являются интертекстуальная насыщенность, патриотический пафос, вдумчивые интонации самоанализа лирического субъекта. Поэтика стихосложения менялась: от классического стиха к верлибру. Неизменными оставались дорогие автору ценности, на первом плане – жертвенное служение идеалу свободного человека, поклонение матери, преданность слову, воплощающему Дух в несовершенном человеческом мире.

Ключевые слова: лирика Евгения Сверстюка, андеграундная украинская поэзия, экзистенциальные мотивы, знаковые образы, интертекстуальность, идеалистическая направленность.

Summary

Koloshuk N. G. “Only a word lays track”: existential reasons and idealistic world view are in the lyric poetry of Yevhen Sverstiuk. The article deals with posthumous poetic collection of Yevhen Sverstiuk “Written with a blue wing”, about the outlines of its object-image world. Research aim is to distinguish leading existential reasons, to trace their evolution, to research the personal touches of poetic technique. From the beginning, in the lyric poetry of Yevhen Sverstiuk there were neither tracks of soviet ideological dogmas nor pro-soviet reasons. His lyric poetry is a philosophical, intellectual, marked by an idealistic world view. Reasons of time and unsteadiness of human existence became leading reasons. Intertextual saturation, patriotic fervor, serious intonations of self-examination of lyric subject are main in a figuratively-stylistic palette. Author's dear values were remained unchanging, on the first plan is sacrificial service to the ideal of free man, worship of Mother, devotion to the word, which incarnating Spirit in the imperfect human world.

Keywords: lyric poetry of Yevhen Sverstiuk, underground Ukrainian poetry, existential reasons, sign characters, intertextuality, idealistic orientation.